

نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در میزان ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان

مقطع متوسطه شهر ایلام در سال تحصیلی ۱۳۹۷-۱۳۹۸^۱

روح‌الله قیطاسی^۲

ابوالقاسم حیدرآبادی^۳

علی رحمانی فیروزجاه^۴

چکیده

مقاله حاضر با هدف بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در میزان ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر ایلام انجام شده و جامعه آماری کلیه دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول و دوم شهر ایلام بوده است. حجم نمونه مورد بررسی بر اساس روش نمونه‌گیری کوکران به تعداد ۳۷۷ نفر تعیین شده و روش تحقیق، پیمایشی و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته بوده است.

نتایج کلی تحقیق نشان داد که بین متغیرهای مستقل تحقیق (مدتزمان فعالیت، صمیمیت، فضای تعاملی شبکه‌های اجتماعی، عضویت کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی، محتوای شبکه‌های اجتماعی، موقعیت اجتماعی - اقتصادی، گمنامی در شبکه‌های اجتماعی مجازی و سن) و ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان، رابطه معنادار وجود دارد. نتایج ضرایب رگرسیونی استاندارد شده حاکی از آن است که متغیرهای صمیمیت در شبکه‌های اجتماعی (۰/۳۲)، گمنامی (۰/۱۸-)، مدتزمان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی (۰/۱۷-)، فضای تعاملی شبکه‌های اجتماعی (۰/۱۵-)، سن (۰/۱-) و موقعیت اجتماعی - اقتصادی (۰/۰۹-) به ترتیب، بیشترین تأثیر را در تغییرات ارزش‌های خانوادگی دارند. این متغیرها حدود ۳۸/۲ درصد از تغییرات ارزش‌های خانوادگی را تبیین می‌کنند.

واژگان کلیدی: شبکه‌های اجتماعی مجازی، ارزش‌های خانوادگی، دانش‌آموزان، ایلام.

۱. بن مقاله برگرفته از پایان‌نامه دکترای جامعه‌شناسی نویسنده اول با عنوان «نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در میزان ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر ایلام» به راهنمایی دکتر ابوالقاسم حیدرآبادی و مشاوره دکتر علی رحمانی فیروزجاه است.
۲. دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی فرهنگی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران
۳. استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران (نویسنده مسئول)
۴. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران

مقدمه و طرح مسئله

در طول تاریخ حیات بشری، خانواده به مثابه قدیمی‌ترین و ریشه‌دارترین نهاد انسانی در نهادینه کردن و انتقال فرهنگ نقش داشته است. خانواده محل ترویج ارزش‌ها و تعلیم روش‌های زندگی و درونی کردن مفاهیم ارزشی است و زمینه را برای ارتباطات متقابل اجتماعی در جامعه فراهم می‌کند. چیزی که در این نهاد اهمیت بسزایی دارد، مسئله ارزش‌های خانواده است که از اساسی‌ترین عناصر نظام اجتماعی محسوب می‌شود. در ایران نگرشی مثبت نسبت به خانواده وجود دارد؛ چنانکه آن را بهترین مکان برای زندگی افراد می‌دانند و تدابیری نیز برای پایداری و تداوم آن اندیشیده‌اند. این نگرش مثبت امری مطلوب است. خانواده در طول تاریخ با دگرگونی‌هایی همراه بوده و تحقیقات نشان داده که این تغییرات تحت تأثیر شرایط اجتماعی بوده است (اعزازی، ۱۳۷۶: ۶۵). خانواده، نهادی اجتماعی با اشکال گوناگون زیستی، اقتصادی، حقوقی، روانی و جامعه‌شناختی است. در چند دهه اخیر، این نهاد همانند دیگر نهادهای اجتماعی، به دلیل رشد شتابان اقتصادی، توسعه آموزش و پرورش، مهاجرت‌ها، رشد دانش فناوری‌های دیجیتال و رشد روزافزون شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها، دچار تغییرات بنیادین در ارکان گوناگون زندگی اجتماعی، به‌ویژه تغییر در ارزش‌ها شده است. ارزش‌ها، عقاید افراد یا گروه‌های انسانی است در مورد آنچه از نظر آنها مطلوب یا نامطلوب باشد و گوناگونی آنها عموماً از عادات جاری جامعه و هنجارهای گوناگون سرچشمه می‌گیرد. ارزش‌ها، زیربنا و الگوی رفتار و اعمال به شمار می‌آیند و نقشی اساسی در کنش‌های انسانی دارند و تغییر در ارزش‌ها و اعتقادات بنیادین بر رفتار اجتماعی، سیاسی و مذهبی اثرگذار است؛ بر این اساس، وجود نابسامانی‌های درون خانواده مربوط به تغییر در ارزش‌های خانوادگی یا پیامدهای ناشی از تغییر ارزش‌های خانواده یا وجود ارزش‌های متفاوت و گاهی متناقض می‌باشد. این تغییر و تحولات به واسطه ظهور تکنولوژی‌های نوین ارتباطی، ارزش‌های اجتماعی خانواده‌ها را تحت تأثیر قرار داده است؛ لذا به نحو آشکاری الگوی خانواده قدیمی، دگرگون شده و خانواده جدید پدید آمده و بسیاری از کارکردهای خانواده دچار اختلال شده است (اسلوین^۱، ۱۳۸۰: ۸۳).

1. Slevin

شبکه‌های اجتماعی مجازی از انواع رسانه‌های اجتماعی به شمار می‌روند و نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی هستند. افراد بسیاری در سنین و گروه‌های اجتماعی متفاوت در این شبکه‌ها کنار هم گرد می‌آیند و از این طریق، با وجود فاصله‌ها و دوری از هم در دنیای واقعی، با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند. شبکه‌های اجتماعی مجازی به محلی برای حضور اقشار مختلف جامعه، به‌ویژه نوجوانان و جوانان کشورهای مختلف دنیا و مکان تبادل آرا و افکار ایشان تبدیل شده است. این شبکه‌ها از گروه‌های عموماً فردی یا سازمانی تشکیل شده‌اند که از طریق یک یا چند نوع از وابستگی‌ها به هم متصلند و در بستر یک جامعه اطلاعاتی پیچیده، کارکرد مؤثر شبکه همگرا را تصویر می‌کنند و این در حالی است که در کشورهای مختلف، پیام‌رسان‌های متفاوتی در میان این کاربران به محبوبیت رسیده‌اند.

استفاده‌کنندگان از اینترنت در ایران را افراد کمتر از ۲۹ سال تشکیل می‌دهند و با توجه به روند در حال افزایش اتصال به اینترنت با استفاده از تلفن همراه و نیز ضریب نفوذ در حال افزایش تلفن‌های همراه هوشمند، استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و اینترنت در این رده‌های سنی بسیار افزایش خواهد یافت که تمامی این موارد لزوم انجام مطالعات دقیق و گسترده در خصوص انگیزه‌ها و مشوق‌های نوجوانان جهت صرف وقت فزاینده در اینترنت را اثبات می‌کند (اکبری تبار و اسکندری پور، ۱۳۹۲: ۲۹). نکته مورد توجه در گسترش استفاده از فضای مجازی، آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن است. همزمان با پیدایش این فضای بی‌زمان و بی‌مکان، آسیب‌ها و تهدیدهایی متوجه نظام خانواده و ارزش‌های آن شده است. در تحقیق آزاد ارمکی و شکوری (۱۳۸۱)، تغییرات ایجادشده در بعضی از عناصر ساختاری خانواده طی سه نسل با حرکت از ارزش‌های مادی به سمت فرامادی بررسی شده است. گزارش مطالعات سازمان ملی جوانان از سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۹ حکایت از این دارد که نوجوانان بیشترین کاربران شبکه‌های اجتماعی هستند (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۸). بولن و هری^۱ (۲۰۰۰) به این نتیجه رسیدند که هرچه جوانان زمان بیشتری را در فضای مجازی سر کنند، در مقابل از میزان زمانی که صرف محیط اجتماعی واقعی‌شان خواهند کرد، کاسته خواهد شد. افزایش کمی ارتباطات که به واسطه

1. Bullen and Harry

شبکه‌های اجتماعی صورت گرفته، از کیفیت ارتباطات انسانی کاسته است و این مسئله طی چند سال آینده می‌تواند به یک نگرانی جدی تبدیل شود (دینش و همکاران، ۱۹۹۹: ۸۹؛ آمبر، ۲۰۰۵: ۴۱). اثرات شبکه‌های اجتماعی بر دگرگونی ارزش‌های خانوادگی در مطالعات آزاد ارمنکی و شریفی ساعی (۱۳۹۰)، دزبانسی (۱۳۹۴) و احمدی (۱۳۹۵) مورد تأکید واقع شده است.

مسئله مهم دیگری که اهمیت موضوع را دوچندان می‌کند، سلطه اطلاعاتی و تکنولوژیکی جهان غرب است. در این زمینه کاستلز^۱ می‌گوید: هدف غرب از به کارگیری سامانه‌های ماهواره‌ای، ایجاد بستری مناسب برای یکسان‌سازی فرهنگی و جهانی‌سازی اقتصاد لیبرالیستی است. در این صورت، شاهد نابودی ارزش‌های ایدئولوژیک، فرهنگی و هویتی جوامع در حال توسعه‌ای خواهیم بود که تحت تأثیر فرهنگ لیبرالی غرب قرار گرفته‌اند (دهشیری، ۱۳۸۹: ۷۶). فرهنگ غربی روز به روز در فرهنگ ایرانی - اسلامی رخنه می‌کند و سعی در تحمیل و درونی کردن ارزش‌ها و هنجارهای خود از طریق شبکه‌های نوین ارتباطی دارد که به تبع آن، نوعی شکاف و تضاد بین اولویت‌های فرهنگی و شیوه‌های تفکر و نگرش و هنجارها و ارزش‌های نسل جدید با نسل قبلی پدید می‌آید. بر این اساس سؤالاتی که در این پژوهش مطرح می‌شوند، عبارتند از: ۱. وضعیت ارزش‌های خانوادگی در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر ایلام چگونه است؟ ۲. شبکه‌های مختلف اجتماعی تا چه اندازه بر تغییرات ارزش‌های خانوادگی اثرگذار است؟

در این راستا شهر ایلام به عنوان یکی از مهمترین شهرهای استان ایلام ارزش‌های سنتی خاص خود را دارد و با توجه به مذهبی بودن مردم این شهر، همواره سنت‌ها اهمیت داشته‌اند؛ اما با وجود شبکه‌های اجتماعی مجازی نوین، پیوندهای سنتی تا حدودی ضعیف شده است و به نوعی مردم در بین وضعیت سنتی و مدرن قرار گرفته‌اند. با مشاهده روند رو به رشد تعداد کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی، شناخت ابعاد گوناگون شبکه‌ها و آگاهی از تأثیرات آن بر ارزش‌های خانوادگی امری ضروری است. انجام پژوهش حاضر نیز در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر ایلام، اهمیت و ضرورت مضاعفی دارد؛ زیرا تحقیقات گوناگون حاکی از آن است که نوجوانان بیش از

1. Castells

دیگر گروه‌های اجتماعی به شبکه‌های اجتماعی مجازی تمایل دارند. از طرفی ورود عناصر جدید فرهنگی به واسطه جذابیت فضای مجازی و حضور مستمر قشر دانش‌آموز در این محیط با نیازها و انگیزه‌های مختلف علمی، آموزشی، سرگرمی و ... می‌تواند منجر به بازتولید سلیقه‌های مجازی شود. در این پژوهش ضمن برجسته ساختن اهمیت نهاد خانواده و مورد تهدید قرار گرفتن آن از سوی شبکه‌های اجتماعی مجازی، به شناخت رابطه بین فضای تعاملی، محیط صمیمی و احساس رضایت، محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی و ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر ایلام پرداخته می‌شود و به منظور آشنایی هرچه بیشتر خانواده‌ها با تهدیدات فضای مجازی و استفاده صحیح از این فضا؛ همچنین جهت پیشگیری از تهدیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی در ابعاد فرهنگی، آموزشی و خانواده و کاهش این تهدیدات، پیشنهادها و راهکارهایی ارائه می‌گردد. در سطح سیاست‌گذاری نیز می‌توان گفت با وجود فقدان شناخت و درک جامع از ماهیت، کارکردها، نحوه عملکرد و آثار فرهنگی شبکه‌های مذکور؛ همچنین با وجود کم‌رنگ بودن ادبیات مرتبط با سواد رسانه‌ای و صرفاً با داشتن تصویری مبهم و غیرشفاف از این فضا و جوامع نمی‌توان به سیاست‌گذاری برای آن پرداخت.

پیشینه تجربی تحقیق

در زمینه رابطه ارزش‌های خانوادگی و شبکه‌های اجتماعی مجازی تحقیقات متعددی انجام شده است. رهبر و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله «تبیین تفاوت نسلی در جامعه امروز ایران بر پایه ارزش‌های هویتی»، نتیجه می‌گیرند که فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی از عوامل اصلی بروز تفاوت نسلی هستند. آزاد ارمکی و ظهیری‌نیا (۱۳۸۹) در مقاله خود با عنوان «بررسی سنخ‌های ارزشی و تغییرات فرهنگی در خانواده» به این نتیجه رسیدند که به دلیل برآورده نشدن نیازهای اولیه والدین و فرزندان، اولویت‌های ارزشی بیشتر به سمت ارزش‌های مادی گرایش دارد. هدایت و خالدیان (۱۳۹۷) نیز در پژوهش خود نشان دادند که جوانان از شبکه‌های اجتماعی مجازی، استفاده متوسطی دارند و گرایش به ارزش‌های فرهنگی سنتی، متوسط رو به بالا و گرایش به ارزش‌های فرهنگی مدرن، متوسط رو به پایین است. بین شبکه‌های اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی جوانان نیز رابطه منفی و معناداری وجود دارد. روحانی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله «بررسی رابطه رسانه‌های دیداری

خارجی و ارزش‌های نوجوانان و جوانان شیراز» به این نتیجه رسیدند که با افزایش استفاده از رسانه‌های دیداری خارجی، ارزش‌های خانوادگی ضعیف‌تر می‌شوند. تقی‌پور و فولادی‌کیا (۱۳۹۷) نیز در مقاله خود با عنوان «نقش فعالیت در شبکه‌های اجتماعی در تحکیم ارزش‌های خانواده» نشان دادند که فعالیت در شبکه‌های اجتماعی در پیش‌بینی ارزش‌های خانواده اثر دارد. پیشوایی و شکرپیگی (۱۳۹۷) هم در مقاله «تأثیر شبکه‌های اجتماعی و مکانیسم تأثیرگذاری آن بر ارزش‌های خانواده» به این نتیجه رسیدند که فضای مجازی، دنیای وسیع و پیچیده‌ای است که گروه‌ها و افراد مختلف با گرایش‌ها، باورها و اعتقادات گوناگون در آن زندگی می‌کنند. نتایج مقاله عطایی کچویی و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر استفاده از فضای مجازی بر نظام ارزشی افراد در خانواده‌ها»، حاکی از آن است که بین خانواده‌های شهر و روستا در نظام ارزشی خانوادگی و استفاده از فضای مجازی، تفاوت معناداری وجود دارد و بین میزان استفاده از فضای مجازی و نظام ارزشی خانوادگی، رابطه معکوسی برقرار است. حسین‌پور و عرب مؤمنی (۱۳۹۶) در مقاله «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده» نشان دادند که بین شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت نهاد خانواده، رابطه معناداری وجود دارد. محیط تعاملی، فضای صمیمی و احساس رضایت، گروه‌ها و اجتماعات مجازی و محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی، تأثیر غیرقابل انکاری بر هویت نهاد خانواده و ارزش‌های آن دارند. نتایج مقاله قنبری برزیان و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان «خانواده دیجیتال، هویت دینی و ارزش‌های خانوادگی» از رابطه معکوس بین مصرف رسانه (اینترنت و ماهواره) و ارزش‌های خانواده حکایت دارد. خوش‌صفا و کفاشی (۱۳۹۶) در «بررسی رابطه شبکه‌های اجتماعی مجازی و ارزش‌های خانواده» نشان دادند که شاخص‌های گمنامی، سابقه کاربری، میزان استفاده و تعاملی بودن ارتباطات در شبکه‌ها بیشترین تأثیرگذاری را در ارزش‌های خانواده دارند. بر اساس نتایج پژوهش علیپور ملباشی (۱۳۹۶) با عنوان «بررسی میزان تأثیر استفاده از فضای مجازی بر ارزش‌های خانواده»، ارزش‌های خانوادگی بر حسب طول زمان استفاده، استفاده یا عدم استفاده از فضای مجازی و نوع استفاده از این فضا متفاوت است. دارابی و کلاشلو (۱۳۹۵) به «بررسی تأثیر شبکه اجتماعی تلگرام و مکانیسم تأثیرگذاری آن بر ارزش‌های خانواده شهر تهران» پرداختند و نشان دادند که میان ارزش‌های خانواده و متغیرهای شبکه اجتماعی تلگرام و پایگاه اقتصادی اجتماعی، رابطه معنادار وجود دارد؛ اما بین متغیرهای سن

و تحصیلات با ارزش‌های خانواده، رابطه‌ای به چشم نمی‌خورد. بر اساس نتایج پژوهش احمدی (۱۳۹۵) با عنوان «مطالعه تطبیقی اثر فضای مجازی بر ارزش‌ها»، تغییرات جامعه ایران در مقایسه با سایر نقاط، نشان‌دهنده اثرگذاری فضای مجازی بر تغییرات ارزشی در جامعه ایرانی است.

بختیاری و نصیری (۱۳۹۵) در مقاله «واکوی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی خانواده ایرانی» به این نتیجه رسیدند که در اختیار داشتن محیط چندرسانه‌ای و همگرایی رسانه‌ای، تنوع و تکثر تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و دسترسی سریع، بر کاهش تعاملات میان فردی به صورت حضوری و تزلزل ارزش‌ها اثر دارد. رسول‌زاده اقدم و همکاران (۱۳۹۴) به «تحلیل جامعه‌شناختی پیامدهای رسانه‌های اجتماعی بر ارزش‌های جوانان ایرانی» پرداختند و نشان دادند که بین مدت زمان عضویت در رسانه‌های اجتماعی، میزان استفاده، نوع استفاده و واقعی تلقی کردن محتوای مطالب ارائه‌شده در رسانه‌های اجتماعی و پایبندی جوانان به ارزش‌های خانوادگی، دینی و اجتماعی و فرهنگی، رابطه معنادار معکوس وجود دارد. دژبانی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌های نوپدید، شبکه‌های اجتماعی مجازی و خانواده ایرانی» نشان داد که عدم آشنایی کامل با فضای مجازی می‌تواند آسیب‌هایی را برای خانواده‌ها به بار آورد. بر اساس نتایج پژوهش خدامرادی و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان «بررسی میزان تأثیر استفاده از فضای مجازی بر ارزش‌های خانواده (مطالعه موردی: معلمان مقطع متوسطه سازمان آموزش و پرورش استان ایلام)»، ارزش‌های خانوادگی در میان افرادی که از فضای مجازی استفاده می‌کنند و افرادی که استفاده نمی‌کنند، متفاوت است؛ این ارزش‌ها در میان استفاده‌کنندگان از فضای مجازی، متناسب با طول زمان استفاده (روزانه، هفتگی، ماهانه)، تفاوت دارد.

از بین تحقیقات خارجی می‌توان به پژوهش اواریستوس چوما نامنه^۱ (۲۰۲۱) با عنوان «تأثیر رسانه‌های اجتماعی بر ارزش‌های خانواده» اشاره کرد. بر اساس نتایج این پژوهش، استفاده از رسانه‌های اجتماعی در جامعه معاصر، تأثیرات مثبت و منفی بر خانواده دارد و تأثیرات منفی این رسانه‌ها بیشتر ارزش‌های اصلی خانواده را شامل می‌شود.

1. Evaristus Chuma Nnamene

گاتی و ناپولی^۱ (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان «خانواده‌ها و استفاده از رسانه‌های اجتماعی» نشان دادند که نه تنها تأثیر واقعی شبکه‌های اجتماعی بر سیستم‌های خانواده مهم است؛ بلکه درک والدین از آن و میزان توانایی آنها برای استفاده از رسانه‌های اجتماعی خود و فرزندانشان بدون آسیب رساندن به روابط خانوادگی اهمیت دارد. بر اساس نتایج پژوهش راجیو و جوبلی لال^۲ (۲۰۱۵)، برنامه‌ها و کانال‌های حساس و مداخله‌گر در شبکه‌های اجتماعی مجازی، تأثیرات زیادی بر شکل‌گیری رفتار و منش جوانان دارند. تأثیرات منفی رسانه‌های موجود در تلفن همراه در امر توسعه نیز چشم‌گیر و قابل توجه است.

پروستس^۳ و دیگران (۲۰۱۹) در مقاله‌ای با عنوان «نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در ارزش‌های خانواده»، نشان دادند که تأثیر واقعی رسانه‌های اجتماعی بر سیستم‌های خانواده مهم است؛ بنابراین نیاز به تقویت درک مثبت والدین در مورد تأثیر بالقوه رسانه‌های اجتماعی در روابط خانوادگی آنها ظاهر می‌شود. تحقیق خالد^۴ (۲۰۱۷) با عنوان «تأثیر اینترنت بر ارتباطات اجتماعی در سیستم خانواده در لاهور» نشان داد که اینترنت بر سرمایه اجتماعی و روابط بین افراد خانواده اثرگذار است. از نظر ۴۰٪ پاسخ‌دهندگان این امر منجر به پیوند کم احساسی در روابط واقعی می‌شود؛ زیرا افراد بیشتر بر روابط مجازی تمرکز می‌کنند و اعتماد آنها به محیط الکترونیکی افزایش می‌یابد. هرتلین^۵ (۲۰۱۲) به «بررسی سکونت دیجیتال: فناوری در روابط زوجین و خانواده» پرداخت. پژوهش وی حاکی از آن است که فناوری و اینترنت بر روابط و ارزش‌های خانوادگی، رفتار آنلاین، الگوهای صمیمیت و نحوه ارتباط زوجین و خانواده‌ها اثر می‌گذارد.

دو نکته حائز اهمیت در بررسی پیشینه تحقیقات وجود دارد: اول اینکه هرکدام از تحقیقات پیشین به یک نظریه خاص محدود شده و بالطبع تعداد متغیرهای مورد بررسی محدود هستند؛ بر این اساس از تلفیق تئوری‌ها استفاده شده است؛ همچنین تنها یک تحقیق در زمینه رسانه و ارزش‌های خانوادگی در استان ایلام انجام یافته است.

1. Gatti & Napoli
2. Rajeew and Joblial
3. Procentese
4. Khalid
5. Hertlin

رویکردهای نظری

آثار متعدد و فراوانی راجع به ارزش‌های خانوادگی از دیدگاه‌های گوناگون فلسفی، انسان‌شناختی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی وجود دارد. نگاهی گذرا به مفهوم ارزش‌های خانوادگی و شبکه‌های اجتماعی مجازی و بررسی مسئله ارتباط و تقابل این دو مقوله، اجزای تشکیل‌دهنده محتوای نظری بخش حاضر هستند.

مهمترین تلاش در جهت ارائه نظریه منسجم تغییر ارزش‌ها مربوط به رونالد اینگلهارت^۱ است که نظریه دیوار آتشین^۲ توسط وی و پپا نوریس^۳ مطرح شده است. به عقیده آنها امروزه دیدگاه‌های بسیاری در مورد نزاع بر سر عواقب ناشی از «ارتباطات جهان شمول‌گرا» شنیده می‌شود. بر این اساس سؤال‌های زیر مطرح می‌شوند:

- آیا همان‌گونه که تز همگرایی فرهنگی استدلال می‌کند، ارتباطات جهان شمول‌گرا فرایند شبیه‌سازی ارزش‌های مدرن را در جوامع سنتی، تسریع خواهند بخشید؟

- آیا می‌توان شاهد واکنش‌های متضاد در میان کسانی بود که احساس تهدید بیشتری می‌کنند؟

- آیا از طریق رشته‌های قرض گرفته شده از مکان‌های مختلف و جوامع، فرهنگ آمیزشی (مختلط) تولید خواهد شد؟

- آیا همان‌گونه که مدل دیوار آتشین^۴ استدلال می‌کند نگرش‌ها و ارزش‌های نسبتاً قوی وجود دارند که در برابر جریان‌های ارتباط جمعی عمیقاً ریشه‌دار باشند؟

نظریه ارائه‌شده توسط اینگلهارت و نوریس نشان‌دهنده این است که اثرات استفاده از رسانه‌ها برای کسانی که در جوامع جهان‌شمول‌گرا و کسانی که در جوامع محدود و بسته زندگی می‌کند متفاوت است. درون هر جامعه، دو دیواره آتشین مهم وجود دارد که در درجه اول در سطح فردی عمل می‌کند: یکی فقر است که به موجب آن، عدم وجود منابع و مهارت‌های اجتماعی و اقتصادی

1. Ronald Inglehart
2. Firewall Theory
3. Pippa Norris
4. Firewall

مانع دسترسی به ارتباطات جمعی و اجتماعی می شود و دیگری، فرایند یادگیری روانشناختی اجتماعی است که منعکس کننده محدودیت های اجتماعی، همچون: شیوه های اکتساب و انتقال نگرش های اصلی و ارزش های پایدار می باشد. این دیوارهای آتشین به صورت جداگانه و با هم ترکیب می شوند؛ به گونه ای که در مقابل تأثیرات خارجی به حفاظت از تنوع فرهنگی کمک می کند. رسانه های جمعی تأثیر به سزایی دارند؛ اما پیامدهای ناشی از ارتباطات جهان شمول گرایانه از آنچه که معمولاً فرض شده و بدان پرداخته شده است، محدودتر به نظر می رسد (اینگلهارت و نوریس^۱، ۱۳۹۵: ۲۸-۳۰).

کلی و ولخارت^۲ دریافتند افرادی که از انگیزه بالایی برای حفظ عضویت فرد در گروه برخوردارند و وابستگی بیشتری به تأیید دارند، بعید به نظر می رسد ارتباطات و پیام هایی را قبول کنند که نقطه مقابل هنجارها و ارزش های گروه باشند؛ بنابراین افراد بیشتر فردی و شخصی عمل می کنند. فرد باید موافقت و تأیید را به دست آورد. این را می توان به پذیرش توسط گروه تعبیر کرد؛ یعنی اینکه اعضا هرچه بیشتر مورد پذیرش گروه قرار بگیرند، احتمال تأثیر پیام بر گروه بیشتر است. مناظره گروهی نسبت به سخنرانی ها از اثربخشی درازمدتی در تغییر نگرش ها برخوردار است و اگر این مناظره به طور آزادانه برگزار شود، تأثیر بیشتری بر اعضای گروه خواهد داشت و تغییر بیشتری در افکار و عقاید به وجود خواهد آورد. کاربران اینترنتی هرچه بیشتر احساس کنند که در محیط اینترنت مورد پذیرش واقع می شوند، احتمال اینکه ارزش های خانواده و ارتباط آنها با دوستان تحت تأثیر قرار گیرد بیشتر است و هرچه بیشتر وارد بحث و مناظره گروهی شوند، احتمال طرح موضوعات با محیط های تعاملی اینترنت در آنها بیشتر و طرح مسائل با خانواده یا دوستان در بین آنها کمتر می شود. این امر نیز باعث کم اهمیت شدن ارزش های خانواده و ارتباط های عمیق دوستانه با یکدیگر می گردد (امیدوار و صارمی، ۱۳۸۱: ۵۶).

ملوین دی فلور و ساندرال بال روکیچ^۳، در الگوی خویش درباره وابستگی به رسانه ها بر این باورند که شرط مهم برای بروز اثرات، میزان وابستگی به بعضی رسانه های ارتباطی است. مجرای که مردم برای به دست آوردن

1. Inglehart and Norris

2. Kelley and Volkhart

3. Melvin Defleur, Sandra Ball, Rokeach

اطلاعات مهم نسبت به آن احساس وابستگی می‌کنند توان بیشتری برای ایجاد اثرات دارد تا مجرایی که تفاوتی با مجاری دیگر ندارد و اطلاعاتی که فراهم می‌کند فاقد اهمیت است (کبیری و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۷۲). با کمک این نظریه می‌توان وابستگی به اینترنت را مطرح کرد؛ بدین صورت که کاربر اینترنتی با وابسته شدن به اینترنت، فرصت کمتری برای پرداختن به خانواده دارد و این ممکن است باعث کم‌اهمیت شدن خانواده نزد کاربر اینترنتی و در نتیجه کاهش ارزش‌ها و ارتباط اعضای خانواده با یکدیگر شود (تامپسون، ۱۳۸۰: ۹۴). بر اساس نظریه تورکل^۱ (۱۹۹۵) در باب رابطه حضور در فضای مجازی و شکل‌گیری خود پست‌مدرن در بین کاربران این فضا، به‌ویژه شرکت‌کنندگان در میدان‌های چندکاربردی به مثابه فضایی مجازی برای گفتگو، بازی نقش و تعامل با سایرین باید به طور مداوم و منظم باشد. استون نیز معتقد است فضای مجازی در مقایسه با تعامل چهره به چهره، فرصت بیشتری را برای دخیل کردن فرایندهای تفسیر، تخیل و آرزوهای طرفین تعامل در گفتگو فراهم می‌آورد. درون‌مایه اصلی دیدگاه پسامدرنیست‌هایی چون تورکل و استون پیرامون تأثیرات هویتی حضور در فضای مجازی، حول این محور شکل گرفته که فضای مجازی، فضایی رهایی‌بخش است که به کاربر اجازه رهایی از بدن و بسیاری از محدودیت‌های دیگر و شکوفایی جنبه‌هایی از خود را می‌دهد که پیش از این قادر به بیان و نمایاندن آنها نبود (کوثری، ۱۳۸۶: ۱۲۷).

دسته‌ای دیگر از نظریه‌ها با بینشی بدبینانه به مسئله تأثیرات حضور در فضای مجازی پرداخته‌اند؛ از جمله کاتز (۱۹۹۸) گمنامی را سازه‌ای اجتماعی می‌داند که بر اساس توافق افراد شکل گرفته است. دنیای مجازی شاید محاسبه‌ناپذیرتر از دنیای روزمره باشد؛ اما بر پایه قواعد و قراردادهای اجتماعی دنیای واقعی شکل گرفته است. در حقیقت، فضای مجازی نیز از طریق قدرت اقتصادی و سیاسی واقعی کنترل و اداره می‌شود (مهدی‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۵). مسئله دیگری که اکثر آسیب‌شناسان به آن پرداخته‌اند، ویژگی‌های خاص تعاملات و ارتباطات در دنیای مجازی است. آنان معتقدند که تعاملات مجازی در نهایت منجر به انزوای اجتماعی و کاهش تعاملات کاربر در دنیای واقعی وی، به‌ویژه از لحاظ عمق و کیفیت می‌شود و عموماً استفاده بیشتر از اینترنت، با کاهش ارتباطات اجتماعی،

1. Turkel

بخصوص از نوع ارتباطات نزدیک و صمیمی با اعضای خانواده، دوستان نزدیک و غیره همراه است. از نظریه پردازان این رویکرد می توان دریفوس^۱، باومن^۲ و تاملینسون^۳ را نام برد (همان: ۱۶).

در حوزه نظریه های اجتماعی میانه رو، میلر^۴ معتقد است که ارتباطات الکترونیکی دامنه جدیدی از چارچوب های تعامل را با آداب و رسومی مخصوص وضع می کند که اگرچه آشکارا از تعاملات دنیای واقعی با حضور فیزیکی فقیرترند؛ اما فرصت ها و چالش های جدیدی را در راه ارائه و نمایاندن خود در دنیای کنونی فراهم می کنند. افراد در فضای مجازی، فرصت ارائه خود مطلوب و ایده آل را تا حدودی در اختیار دارند؛ خودهایی که می توانند پشت صحنه فرد در دنیای واقعی یا ترکیبی از پشت صحنه و جلوی صحنه وی باشند. فضای مجازی در این معنا هم می تواند در حکم جلوی صحنه خود و دیگران و هم در حکم پشت صحنه آنان باشد (میلر، ۱۹۹۵: ۴۸).

با مروری بر نظریه های مطرح شده و بررسی موضوع شبکه های اجتماعی مجازی و ارزش های خانوادگی می توان چنین استنباط کرد که نمی توان از یک تئوری برای سنجش همه ابعاد موضوع تحقیق استفاده کرد؛ زیرا تئوری ای که بتواند همه ابعاد موضوع را بررسی کند، ناتوان است.

در تئوری کاشت، فرض بر این بوده است که شبکه های اجتماعی مجازی در شکل دهی به عقاید، نگرش ها و رفتارهای انسان تأثیری اساسی دارند. این نظریه بر آثار تدریجی و درازمدت رسانه ها بر شکل گیری تصویر ذهنی مخاطبان از دنیای اطراف و مفهوم سازی آنان از واقعیت اجتماعی تأکید می کند. اگر افراد مدت زمان بیشتری در معرض پیام های رسانه ای قرار گیرند، نگرش ها و باورهای آنان عمیق تر تحت تأثیر قرار خواهد گرفت (فرضیه اول). از نظر کلی و ولخارت، استفاده از مجازی باعث کمرنگ شدن ارزش های خانواده و سردی روابط چهره به چهره و صمیمیت بین فرد و خانواده می شود.

در رویکردهای بدبینانه به فضای مجازی، وجود تعاملات مجازی، منجر به انزوای اجتماعی، کاهش ارتباطات اجتماعی و کاهش ارتباط نزدیک و صمیمی

1. Dreyfus
2. Bauman
3. Tamlinson
4. Miller

با اعضای خانواده می‌شود. از نظر فلور و روکیچ، عضویت در شبکه‌های اجتماعی، باعث افزایش احساس وابستگی نسبت به آن و کاهش ارزش‌ها و ارتباط اعضای خانواده با یکدیگر می‌شود (فرضیه دوم، سوم، چهارم و پنجم). رویکردهای دیگری مانند رویکرد تورکل و استون نیز وجود دارند که نگاه آنها به فضای مجازی خوش‌بینانه است. بر این اساس، فضای مجازی در حال سوق دادن ما به فرهنگی پست مدرن بر مبنای تمایز و پراکندگی می‌باشد؛ چراکه حضور در فضای مجازی به دلیل ویژگی‌های خاص آن، از جمله امکان گمنامی و حذف نشانه‌های فیزیکی به خود کاربر اجازه می‌دهد که به آسانی نقش‌های متعدد و متفاوتی را با تنظیمات مختلف مورد دلخواه و پسند خود بازی کند؛ علاوه بر این، فضای مجازی از نظر وی تا حدودی فضایی رهایی‌بخش است؛ چراکه به خود به کاربر اجازه می‌دهد در آن واحد، خالق، بازیگر، کارگردان، تهیه‌کننده و در مجموع، همه‌کاره نمایش مطلوب خود باشد. این فضای در مقایسه با تعامل رودررو فرصت بهتری را فراهم می‌آورد؛ بنابراین تأثیرات هویتی حضور در فضای مجازی از دیدگاه تورکل و استون اقتباس شد (فرضیه ۶).

در نظرگاهی دیگر، تغییرات ارزشی از عوامل دیگری نیز نشئت می‌گیرند. رونالد اینگلهارت معتقد است که صنعتی شدن باعث تغییر ارزش‌های سنتی به ارزش‌های سکولار- عقلانی می‌شود. در هر جامعه‌ای دو دیواره آتشین؛ یعنی فقر و یادگیری اجتماعی وجود دارد. موقعیت اجتماعی - اقتصادی که برآیندی از شغل، درآمد، تحصیلات و امکانات اجتماعی است، برحسب میزان برخورداری از این عنصر که ارتباط مستقیمی با برخورداری از رسانه‌ها دارد در دگرگونی ارزش‌ها، به‌ویژه ارزش‌های خانوادگی مؤثر است. از نظریه‌های صاحب‌نظران دیدگاه نوسازی مانند تالکوت پارسونز و نیل اسملسر و نظریات اینگلهارت، شوآرتز و روکیچ در زمینه ارزش‌ها و تغییر ارزش‌ها در جامعه و در بین خانواده‌ها به عنوان چارچوب نظری استفاده شده است. با توجه به چارچوب نظری باید گفت که ارزش‌های خانوادگی نیز دچار تغییر و دگرگونی می‌شوند و در این زمینه، نقش شبکه‌های اجتماعی به عنوان یک کنش ارتباطی در تغییر ارزش‌های خانوادگی غیرقابل انکار است.

فرضیه‌های تحقیق

۱. بین مدت زمان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی (سابقه کاربری) و میزان ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر ایلام، رابطه معنادار وجود دارد.
۲. بین صمیمیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی و میزان ارزش‌های خانوادگی، رابطه معنادار وجود دارد.
۳. بین فضای تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی و میزان ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان، رابطه معنادار وجود دارد.
۴. بین عضویت کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی و میزان ارزش‌های خانوادگی، رابطه معنادار وجود دارد.
۵. بین محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی و میزان ارزش‌های خانوادگی، رابطه معنادار وجود دارد.
۶. بین گمنامی در شبکه‌های اجتماعی مجازی و میزان ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان، رابطه معنادار وجود دارد.
۷. بین موقعیت اجتماعی اقتصادی و میزان ارزش‌های خانوادگی، رابطه معنادار وجود دارد.
۸. بین سن و میزان ارزش‌های خانوادگی آنان، رابطه معنادار وجود دارد.

روش تحقیق

با توجه به اینکه هدف، بررسی تجربی نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی بر ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان می‌باشد، لذا روش پیمایش^۱ مناسب‌ترین روش برای رسیدن به اهداف تحقیق است. داده‌های مورد نیاز از روش پیمایش و به شیوه مصاحبه شخصی با تکمیل پرسشنامه توسط پاسخگویان جمع‌آوری شده است.

جامعه آماری تحقیق شامل همه دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر ایلام به تعداد ۱۷ هزار و ۷۲۱ نفر است. جهت برآورد نمونه آماری از روش تعیین حجم نمونه کوکران استفاده شد که در نهایت ۳۷۷ نفر تعیین گردید. جهت دسترسی به نمونه‌ها از شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده استفاده شد؛

1. survey study

بدین صورت که ابتدا نقشه شهر ایلام بر اساس نواحی تهیه گردید. در این نقشه، شهر به سه قسمت یا ناحیه تقسیم شد. در ادامه هرکدام از خوشه‌ها به شهرک‌ها و محله‌ها و در ادامه به بلوک‌هایی (مدرسه‌ها) تقسیم‌بندی گردید. در مرحله بعد نیز با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی از هر خوشه، از بین محله‌های مشخص‌شده، یک مدرسه که معرف کل خوشه باشد انتخاب شد. جهت پردازش و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار Spss استفاده گردید. آزمون‌های به کار گرفته شده در این تحقیق، عبارتند از: آزمون ضریب همبستگی پیرسون و آماره رگرسیون. جهت سنجش اعتبار^۱ ابتدا شاخص‌های متغیرهای شبکه‌های اجتماعی مجازی و ارزش‌های خانوادگی در اختیار متخصصان قرار گرفت و از شاخص‌هایی که توسط محققان علوم اجتماعی برای سنجش طراحی شده است نیز استفاده گردید. برای حصول پایایی^۲ تحقیق نیز آزمون آلفای کرونباخ به کار گرفته شد. ضریب آلفای کرونباخ برای متغیرهای مستقل «دسترسی به شبکه‌های اجتماعی مجازی» ۰/۷۸، «صمیمیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی» ۰/۷۵، «فضای تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی» ۰/۷۲، «عضویت کاربران در گروه‌ها» ۰/۷۶ و «محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی» ۰/۸۱؛ همچنین برای متغیر وابسته «ارزش‌های خانوادگی» ۰/۷۶ به دست آمد.

تعاریف نظری و عملی متغیرها

ارزش‌های خانواده: هر چیزی که برای نظام اجتماعی، مورد نیاز، محترم، مقدس، خواستنی و مطلوب تلقی شود، جزء ارزش‌های آن جامعه است (شایان‌مهر، ۱۳۷۹: ۴۸). ارزش‌های خانوادگی، کیفیت‌هایی که هسته خانواده را تعریف می‌کنند و پیوند مادام‌العمر بین زن و مرد و سایر اعضای خانواده را تضمین می‌کنند؛ یعنی امور بسیار مهمی هستند که موجب استحکام بنیان خانواده می‌شوند (زاهدی و خضرنژاد، ۱۳۹۲: ۷۵).

شبکه‌های اجتماعی مجازی: هایدمان در توصیف شبکه‌های اجتماعی مجازی معتقد است این شبکه‌ها گونه‌ای از الگوهای تماس هستند که در آنها تعامل و ارتباطات بین عوامل شبکه‌ای توسط یک پایگاه فنی و زیرساخت اینترنت

- 1.validity
- 2.Reliabilty

پشتیبانی می‌شود. در این شبکه‌ها هدف، علاقه یا نیاز می‌تواند عنصری پیونددهنده باشد که باعث می‌شود تا عوامل مرتبط حتی بدون حضور فیزیکی احساس کنند که در یک اجتماع حقیقی قرار گرفته‌اند (شهابی و بیات، ۱۳۹۱: ۶۵). برای این متغیر ۶ شاخص در نظر گرفته شد که سنجش هر کدام در قالب تعدادی سؤال در سطح سنجش رتبه‌ای (طیف لیکرت) صورت گرفت. مدت زمان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی (سابقه کاربری) در قالب یک سؤال (به طور متوسط، حدوداً چه مدت است که در فضای مجازی فعالیت دارید؟ ... ماه) در سطح سنجش فاصله‌ای اندازه‌گیری شد.

موقعیت اجتماعی - اقتصادی: به ارزش، اعتبار و منزلت فرد یا افراد با توجه به نقش‌های آنها در سلسله مراتب اجتماعی؛ همچنین به موقعیت و مقامی که یک شخص در ساختار اجتماعی و در ارزیابی جامعه کسب می‌کند، گفته می‌شود (بیرو، ۱۳۶۶: ۳۸۱-۳۸۰)؛ به تعبیر دیگر، موقعیت و جایگاهی است که فرد در سلسله مراتب نظام اجتماعی از طریق ترکیب معرف‌های درآمد خانواده، شغل والدین و میزان تحصیلات والدین به دست می‌آورد. با توجه به تنوع و گوناگونی مشاغل موجود در جامعه و به منظور تحلیل دقیق‌تر، با توجه به طبقه‌بندی چلیپی (۱۳۷۳) از نظام قشربندی معاصر، مشاغل به پنج دسته خدماتی، کارمندان، متخصصان امور فنی و علمی، مشاغل عالی‌رتبه و بیکار و خانه‌دار تفکیک شد.

جدول شماره (۱). تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

متغیرها	تعریف نظری	تعریف عملیاتی	تعداد گویه‌ها	ضریب پایایی
ارزش‌های خانواده	امور بسیار مهمی که موجب استحکام بنیان خانواده می‌شوند.	داشتن رابطه صمیمی، احترام، صداقت، انعطاف، مسئولیت‌پذیری و احساس تعلق بین اعضای خانواده	۲۵	۰/۷۶
شبکه‌های اجتماعی مجازی	گونه‌ای از الگوهای تماس که در آنها تعامل و ارتباطات بین عوامل شبکه‌ای توسط یک پایگاه فنی و زیرساخت اینترنت پشتیبانی می‌شود.	گمنامی، صمیمیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی، رابطه تعاملی، عضویت کاربران در گروه‌های مختلف، محتوا و تولیدات و مدت زمان فعالیت در شبکه‌ها	۲۳	۰/۷۸
موقعیت اجتماعی - اقتصادی	به ارزش، اعتبار و منزلت فرد یا افراد با توجه به نقش‌های آنها در سلسله مراتب اجتماعی گفته می‌شود.	درآمد خانواده، شغل پدر، شغل مادر، تحصیلات پدر، میزان تحصیلات مادر	۵	۰/۷۱

یافته‌ها

بیشترین تعداد پاسخگویان (۲۲/۵ درصد) در سن ۱۷ سالگی و کمترین تعداد آنها (۶/۹ درصد) در سن ۱۳ سالگی قرار دارند. در ترکیب جنسیتی به ترتیب، ۵۷/۸ درصد دختر و ۴۲/۲ درصد پسر هستند.

جدول شماره (۲). توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب متغیرهای تحقیق

متغیرها	ارزش‌های خانوادگی	دسترسی به شبکه‌ها	صمیمیت	فضای تعاملی	عضویت کاربران	محتوا و تولیدات	گمنامی	موقعیت اجتماعی - اقتصادی
پایین	۱۰/۹	۱۵/۶	۲۲	۲۸/۴	۲۴/۹	۳۹/۵	۲۳/۶	۲۹/۷
متوسط	۴۷/۲	۷۶/۷	۶۷/۶	۵۷/۶	۶۲/۳	۶۴/۴	۵۹/۹	۶۸/۲
بالا	۴۱/۹	۷/۷	۱۰/۳	۱۴/۱	۱۲/۷	۱۴/۱	۱۶/۴	۲/۱
جمع	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
میانگین	۲/۲۰	۱/۹۲	۱/۸۸	۱/۸۶	۱/۸۸	۱/۷۴	۱/۹۳	۱/۷۲

یافته‌ها نشان داد حدود ۴۷/۲ درصد دانش‌آموزان در حد متوسطی از ارزش‌های خانوادگی برخوردارند. حدود ۰/۲۱ درصد، از ۲۵ ماه قبل در شبکه‌های اجتماعی مجازی شروع به فعالیت کرده‌اند. مدت‌زمان شروع فعالیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی در بازه زمانی ۱ تا ۱۲۰ ماه قرار دارد. بیشتر پاسخگویان (۷۵/۹ درصد) در حد متوسطی از دسترسی به شبکه‌های اجتماعی مجازی و حدود ۶۷/۶ درصد در حد متوسطی از صمیمیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی برخوردارند؛ همچنین حدود ۵۷/۶ درصد از فضای تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی، حدود ۶۲/۱ درصد از عضویت کاربران در گروه‌ها و اجتماعات مختلف شبکه‌های اجتماعی مجازی، حدود ۴۶/۴ درصد از محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی، حدود ۵۹/۹ درصد از گمنامی در شبکه‌های اجتماعی مجازی و حدود ۶۸/۲ درصد از موقعیت اجتماعی-اقتصادی در حد متوسطی برخوردارند. با توجه به نرمال بودن توزیع داده‌ها و سطح سنجش متغیرها از آزمون آماری متناسب استفاده شد. نتایج بررسی فرضیه‌های تحقیق بر اساس ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که: (۱) بین مدت‌زمان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و ارزش‌های خانوادگی در سطح معناداری ۰/۰۰ و شدت رابطه در حد ۰/۲۱ - رابطه معنادار وجود دارد. پاسخگویانی که مدت‌زمان بیشتری در شبکه‌های اجتماعی فعالیت داشته‌اند از میزان ارزش‌های خانوادگی کمتری برخوردارند. عکس این قضیه نیز صادق است.

جدول شماره (۳). ضرایب همبستگی بین متغیرهای مستقل با ارزش‌های خانوادگی

متغیر	ضریب همبستگی	شدت رابطه	سطح معناداری	نتیجه	
مدت زمان فعالیت در شبکه‌ها	پیرسون	-۰/۲۱	۰/۰۰	تأیید با جهت معکوس	
			صمیمیت در شبکه‌ها		۰/۰۰
فضای تعاملی شبکه‌های اجتماعی	پیرسون	۰/۱۳	۰/۰۰	تأیید با جهت مستقیم	
			عضویت کاربران در شبکه‌ها		۰/۰۳
			محتوا و تولیدات شبکه‌ها		۰/۰۱
گمنامی در شبکه‌ها	پیرسون	-۰/۲۵	۰/۰۰	تأیید با جهت معکوس	
			موقعیت اجتماعی - اقتصادی		۰/۰۲
			سن		۰/۰۵
موقعیت اجتماعی - اقتصادی	پیرسون	-۰/۱۲	۰/۰۰	تأیید با جهت معکوس	
			سن		۰/۰۵
			موقعیت اجتماعی - اقتصادی		۰/۰۲
سن	پیرسون	-۰/۰۹	۰/۰۰	تأیید با جهت معکوس	
			موقعیت اجتماعی - اقتصادی		۰/۰۲
			سن		۰/۰۵

(۲) بین صمیمیت در شبکه‌های اجتماعی و ارزش‌های خانوادگی، در سطح معناداری ۰/۰۰ و شدت رابطه در حد متوسط (۰/۳۰۰ -)، رابطه معنادار وجود دارد. پاسخگویانی که صمیمیت بیشتری داشته‌اند و کسانی که بیشتر در ابراز درد دل و علاقه، به آشنایی و اطمینان به غریبه‌ها تمایل داشته‌اند، از میزان ارزش‌های خانوادگی کمتری برخوردار هستند. عکس این قضیه نیز صادق است.

(۳) بین فضای تعاملی شبکه‌های اجتماعی و ارزش‌های خانوادگی در سطح معناداری ۰/۰۰ و شدت رابطه در حد پایین (۰/۱۳) رابطه معنادار وجود دارد. پاسخگویانی در شبکه‌های مجازی راحت‌تر و با خیال آسوده‌تر و رضایت خاطر در مورد مسائل گوناگون با دیگران تبادل نظر داشته‌اند، از میزان ارزش‌های

خانوادگی بالاتری برخوردار هستند.

۴) بین عضویت کاربران در گروه‌های مختلف شبکه‌های اجتماعی و ارزش‌های خانوادگی در سطح معناداری $0/30$ و شدت رابطه در حد پایین ($0/11$) رابطه معنادار وجود دارد. پاسخگویانی که در گروه‌های متعدد از قبیل گروه‌های ورزشی، علمی، هنری، سیاسی، خانوادگی و دوستان عضویت داشته‌اند، از میزان ارزش‌های خانوادگی بالاتری برخوردار هستند.

۵) بین تولیدات شبکه‌های اجتماعی و ارزش‌های خانوادگی در سطح معناداری $0/10$ و شدت رابطه در حد پایین ($0/13$) رابطه معنادار وجود دارد. پاسخگویانی که در زمینه تولیدات شبکه‌های اجتماعی از قبیل تهیه و تولید محتوا، بازاریابی و ... فعالیت بیشتری داشته‌اند، از میزان ارزش‌های خانوادگی بالاتری برخوردار هستند.

۶) بین گمنامی در شبکه‌های اجتماعی و ارزش‌های خانوادگی در سطح معناداری $0/00$ و شدت رابطه در حد $0/25$ - رابطه معنادار وجود دارد. افرادی که در شبکه‌های اجتماعی با پنهان کردن جنسیت و هویت واقعی خود و ... گمنام‌تر ظاهر می‌شوند، از میزان ارزش‌های خانوادگی کمتری برخوردار هستند.

۷) بین موقعیت اجتماعی - اقتصادی و ارزش‌های خانوادگی در سطح معناداری $0/20$ شدت رابطه در حد پایین ($0/12$ -) رابطه معنادار وجود دارد. پاسخگویانی که از لحاظ رفاه اجتماعی - اقتصادی (شغل، درآمد، تحصیلات والدین و نوع مسکن) بالاتر هستند، از میزان ارزش‌های خانوادگی کمتری برخوردار هستند.

۸) بین سن و ارزش‌های خانوادگی در سطح معناداری $0/50$ و شدت رابطه در حد پایین ($0/90$ -) رابطه معنادار وجود دارد. پس با بالا رفتن سن، از میزان ارزش‌های خانوادگی کاسته می‌شود.

برای بررسی اثرات متغیرهای مستقل بر میزان ارزش‌های خانوادگی از تحلیل رگرسیون چندمتغیره با روش توأمان استفاده شد. ابتدا پیش‌شرط‌های رگرسیون، مانند آزمون دوربین و واتسون و آزمون تولرانس بررسی شد که نشان داد متغیرها از همدیگر مستقل هستند و بین آنها رابطه خطی برقرار است؛ در نتیجه برای انجام رگرسیون از وضعیت مطلوبی برخوردار هستند.

جدول شماره (۴). نتایج رگرسیون ارزش‌های خانوادگی

ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین	آزمون دوربین و واتسون	آماره F	سطح معناداری
۰/۶۱۸	۰/۳۸۲	۱/۸۶	۱۶/۴۳	۰/۰۰۰

نتایج رگرسیونی تحلیل چندمتغیره نشان می‌دهد که ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۶۱۸ می‌باشد که نشان‌دهنده میزان همبستگی و قدرت پیش‌بینی رگرسیون است. ضریب تعیین برابر با ۰/۳۸۲ می‌باشد؛ به عبارتی ۳۸/۲ درصد از تغییرات ارزش‌های خانوادگی توسط متغیرهای مستقل صورت پذیرفته است.

جدول شماره (۵). ضرایب رگرسیون چندمتغیره ارزش‌های خانوادگی

متغیرها	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	ضریب بتا	مقدار t	سطح معناداری
مقدار ثابت	۵/۶۶	۰/۳۶	-	۱۵/۵۶	۰/۰۰
مدت زمان فعالیت	-۰/۰۹	۰/۰۰	-۰/۱۷	-۳/۷۴	۰/۰۰
صمیمیت در شبکه‌ها	-۰/۱۸	۰/۰۳	-۰/۳۲	-۵/۰۴	۰/۰۰
فضای تعاملی	-۰/۰۸	۰/۰۳	-۰/۱۵	-۲/۲۴	۰/۰۲
عضویت کاربران در شبکه‌ها	۰/۰۲	۰/۰۴	۰/۰۳	۰/۶۶	۰/۵۰
محتوای شبکه‌های اجتماعی	۰/۰۱	۰/۰۴	۰/۰۱	۰/۲۵	۰/۸۰
گمنامی در شبکه‌ها	-۰/۰۹	۰/۰۲	-۰/۱۸	-۳/۶۵	۰/۰۰
موقعیت اجتماعی - اقتصادی	-۰/۲۲	۰/۱۰	-۰/۰۹	-۲/۰۸	۰/۰۳
سن	-۰/۰۲	۰/۰۱	-۰/۱۰	-۱/۹۳	۰/۰۳

سطح معناداری متغیرهای تأییدشده بر اساس ستون بتا استاندارد شده نشان می‌دهد که به ترتیب، متغیر صمیمیت در شبکه‌های اجتماعی (۰/۳۲-)، گمنامی

در شبکه‌های اجتماعی (۰/۱۸ -)، مدت زمان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی (۰/۱۷ -)، فضای تعاملی شبکه‌ها (۰/۱۵ -)، سن (۰/۱ -) و موقعیت اجتماعی - اقتصادی (۰/۹۰ -)، بیشترین اثر را در تغییرات ارزش‌های خانوادگی دارند. معادله خطی رگرسیون به صورت ذیل ترسیم می‌شود:

$$Y = a + x (1) + x (2) + x (3) + x (4) + x (5)$$

X = ۰/۶۶ - ۰/۲۰ (صمیمیت در شبکه‌ها) - ۰/۰۹ (گمنامی در شبکه‌ها) - ۰/۰۲ (سن)

(موقعیت اجتماعی) - ۰/۲۲ (فضای تعاملی شبکه‌ها) - ۰/۰۸

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج توصیفی تحقیق نشان‌دهنده این است که میزان ارزش‌های خانوادگی و دسترسی به شبکه‌های اجتماعی مجازی، صمیمیت در شبکه‌ها، فضای تعاملی شبکه‌ها، عضویت کاربران در شبکه‌های مختلف اجتماعی مجازی، محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی، گمنامی در شبکه‌های اجتماعی مجازی و موقعیت اجتماعی - اقتصادی خانواده، در حد متوسط رو به بالاست. در مجموع این نتایج نشان‌دهنده این است که بالابودن شاخص‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی، تأثیر قابل توجهی در تغییرات ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان دارد. بر اساس نظریه کاشت، اگر افراد مدت زمان بیشتری را در معرض پیام‌های رسانه‌ای قرار گیرند، تأثیر عمیق‌تری در ارزش‌ها و باورهای آنان خواهد گذاشت. نتایج این فرضیه، رابطه مدت زمان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و ارزش‌های خانوادگی در حد ۰/۱۷ - درصد و در جهت معکوس را نشان می‌دهد.

بر اساس نظر کلی و ولخارت، افرادی که انگیزه بالایی برای عضویت در گروه دارند معمولاً ارزش‌های گروه را بیشتر می‌پذیرند و با رضایت در این گونه محیط تعاملی تبادل نظر می‌کند، از آن طرف مسائل خود را کمتر با خانواده در میان می‌گذارند و باعث کم‌رنگ شدن ارزش‌های خانواده و صمیمیت بین فرد و خانواده می‌شوند. صمیمیت در شبکه‌های اجتماعی با اثر ۰/۳۲ - و فضای تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی با اثر ۰/۱۵ - و در جهت معکوس بر ارزش‌های خانوادگی اثر گذارند. دو فرضیه عضویت کاربران

در شبکه‌های اجتماعی مجازی و محتوای شبکه‌های اجتماعی مجازی، اثر قابل توجهی بر ارزش‌های خانوادگی نداشته‌اند؛ بر این اساس می‌توان استنباط کرد که نوع فعالیت در فضای مجازی تعیین‌کننده میزان تغییر در ارزش‌هاست؛ به عبارتی فعالیت در زمینه تولید محتوا و فعالیت اقتصادی، سیاسی و اجتماعی در شبکه‌های مجازی، به خاطر ماهیت فعالیت نمی‌تواند عامل تغییرات ارزشی در خانواده باشند؛ ولی گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی به خاطر تأمین عواطف، ابراز احساسات و مواردی از این قبیل تا حد قابل توجهی ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان را دچار دگرگونی می‌کنند. نتایج فرضیه گمنامی در شبکه‌های اجتماعی و رابطه آن با ارزش‌های خانواده، با اثر $0/18$ - و در جهت معکوس اثر دارد. بر طبق نظر تورکل و استون، حضور در فضای مجازی به دلیل ویژگی‌های خاص آن، از جمله امکان گمنامی و حذف نشانه‌های فیزیکی به خود کاربر اجازه می‌دهد که به آسانی نقش‌های متعدد و متفاوتی را با تنظیمات مختلف مورد دلخواه و پسند خود بازی کند.

نتایج بررسی فرضیه موقعیت اجتماعی - اقتصادی و رابطه آن با ارزش‌های خانواده، با اثر $0/90$ - و در جهت معکوس اثر دارد؛ اگرچه این اثر ناچیز است؛ اما بر طبق نظر اینگلهارت و نوریس، عدم وجود منابع و مهارت‌های اجتماعی و اقتصادی، مانع دسترسی به ارتباطات جمعی و اجتماعی می‌شود. بر اساس این نظریه، موقعیت اجتماعی - اقتصادی که برآیندی از شغل، درآمد، تحصیلات و امکانات اجتماعی است، برحسب میزان برخورداری از این عنصر، ارزش‌های خانوادگی نیز تغییر می‌کند. افراد با موقعیت اجتماعی - اقتصادی بالاتر، بیشتر دچار تغییرات ارزشی و نوگرایی در ارزش‌ها می‌شوند. عکس این قضیه نیز صادق است.

نتایج بررسی رابطه سن با ارزش‌های خانواده، با اثر $0/1$ - و در جهت معکوس اثر دارد. با بالا رفتن سن پاسخگویان، تغییرات در ارزش‌های خانوادگی محسوس است. بر طبق نظریه کاشت، آثار تدریجی و درازمدت رسانه‌ها، بر شکل‌گیری تصویر ذهنی مخاطبان از دنیای اطراف و مفهوم‌سازی آنان از واقعیت اجتماعی تأکید می‌کند؛ با این حال مقدار اثر آن در این تحقیق ناچیز است؛ اما گذشت زمان و کسب تجربه در فضای مجازی بر جهت‌گیری تدریجی ارزش‌ها اثر بالقوه دارد. این نتیجه در تحقیق تأیید شده است. نتایج کلی حاصل شده با نتایج تحقیقات تجربی احمدی (۱۳۹۵)، خدامرادی و همکاران (۱۳۹۳)، خوش‌صفا و کفاشی (۱۳۹۶)، علیپور ملباشی (۱۳۹۶)، حسین‌پور و

عرب مؤمنی (۱۳۹۶)، راجیو و جوبیای (۲۰۱۵) و سیدیکوی و سینگ^۱ (۲۰۱۶) همسو می‌باشد؛ در نتیجه شبکه‌های اجتماعی می‌توانند ارزش‌های خانوادگی را در زمینه صمیمیت، احترام و ایجاد روابط تعاملی تغییر دهند و با توجه به دیدگاه اینگلهارت، رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی می‌توانند بر ارزش‌های خانوادگی اثرگذار باشند.

با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان گفت که توسعه فن‌آوری‌های ارتباطی، رفتارهای جدید را در حوزه زندگی انسان امروز به وجود آورده است؛ البته نباید نسبت به این فضا به عنوان تهدید نگاه کرد؛ بلکه باید با مدیریت این بستر در کمک به اجتماعی کردن دانش‌آموزان استفاده نمود. والدین نیز با عنایت به گستردگی شبکه‌های مجازی به مدیریت این فضا اهتمام داشته باشند. احترام و برخورد صحیح با علائق فرزندان و حس صمیمیت بین اعضای خانواده می‌تواند راهکاری برای فاصله گرفتن و استفاده صحیح از شبکه‌های مجازی اجتماعی باشد؛ بنابراین ضروری است سیاستگذاران در اهداف توسعه‌ای خود، مواردی مانند تدوین برنامه‌هایی برای اوقات فراغت دانش‌آموزان، اطلاع‌رسانی، آموزش و آگاهی صحیح به آنها در مورد کانال‌های فاقد چارچوب، آموزش به خانواده‌ها در زمینه تأثیر سوء محتوای غیراخلاقی شبکه‌های اجتماعی مجازی، تدوین کتب آموزشی شبکه‌های مجازی و برنامه‌ریزی مناسب در جهت شناخت سلیق کاربران برای استفاده بهتر از امکانات و فرصت‌های شبکه‌های مجازی مطرح نظر قرار دهند.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

- احمدی، یعقوب (۱۳۹۵)، «مطالعه تطبیقی اثر فضای مجازی بر ارزش‌ها»، توسعه اجتماعی، دوره ۱۱، شماره ۲ (۴۲)، صص ۱۷۸-۱۴۹.
- آزاد ارمکی، تقی و علی شکوری (۱۳۸۱)، «مدرنیته و خانواده تهرانی»، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره ۲، شماره ۳۰ و ۳۱، صص ۲۴۵ - ۲۶۸.
- آزاد ارمکی، تقی و مصطفی ظهیری‌نیا (۱۳۸۹)، «بررسی سنخ‌های ارزشی

- و تغییرات فرهنگی در خانواده»، خانواده‌پژوهی، سال ۶، شماره ۲۳، صص ۲۷۹ - ۲۹۷.
- آزاد ارمکی، تقی و محمدحسین شریفی ساعی (۱۳۹۰)، «تبیین جامعه‌شناختی روابط جنسی آنومیک در ایران»، خانواده‌پژوهی، ۷ (۴)، صص ۴۶۲-۴۳۵.
- اسلوین، جیمز (۱۳۸۰)، اینترنت و جامعه، ترجمه عباس گلیگوری، تهران: کتابدار.
- اعزازی، شهلا (۱۳۷۶)، جامعه‌شناسی خانواده: با تأکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر، تهران: روشنگران.
- اکبری تبار، علی‌اکبر و ابراهیم اسکندری‌پور (۱۳۹۲)، رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی مجازی، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری تقارب و تبادل فرهنگی.
- امیدوار، احمدعلی و علی‌اکبر صارمی (۱۳۸۱)، اعتیاد به اینترنت، توصیف، سبب‌شناسی، پیشگیری، درمان و مقیاس‌های سنجش اختلال اعتیاد به اینترنت، مشهد: تمرین.
- اینگلهارت، رونالد و پیا نوریس (۱۳۹۵)، جهانی‌شدن و تنوع فرهنگی، ترجمه ساجده علامه و عبدالله فاضلی، تهران: کویر.
- بختیاری، آمنه و بهاره نصیری (۱۳۹۵)، «واکاوی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی خانواده ایرانی (با تأکید بر مخاطرات و آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی)»، مدیریت شهری و روستایی، سال ۱۲، شماره ۴۵، صص ۶۶۵ - ۴۷۸.
- بیرو، آلن (۱۳۶۶)، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: کیهان.
- پیشوایی، ملیحه و عالیه شکرپیگی (۱۳۹۷)، «مروری بر تأثیر شبکه‌های اجتماعی و مکانیسم تأثیرگذاری آن بر ارزش‌های خانواده»، دومین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، مشاوره، تعلیم و تربیت، تهران، <https://civilica.com/doc/۸۴۳۳۱۲>
- تامپسون، جان (۱۳۸۰)، نظریه اجتماعی رسانه‌ها، ترجمه مسعود اوحدی، تهران: سروش.
- تقی‌پور، فائزه و احسان فولادی‌کیا (۱۳۹۷)، «نقش فعالیت در شبکه‌های اجتماعی در تحکیم ارزش‌های خانواده در بین جوانان شهرستان خمینی‌شهر»، اولین همایش ملی مدیریت با تأکید بر حمایت از کالا و خدمات ایرانی،

آباد، <https://civilica.com/doc/906209>

- چلبی، مسعود (۱۳۷۳)، «تحلیل شبکه در جامعه‌شناسی»، نشریه علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی، سال دوم، شماره ۵، صص ۹-۴۸.
- حسین‌پور، جعفر و علی عرب مؤمنی (۱۳۹۶)، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده»، برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۹(۳۲)، صص ۶۰-۳۳.
- خدامرادی، طاهره، فرحناز سعادت و طیبه خدامرادی (۱۳۹۳)، «بررسی میزان تأثیر استفاده از فضای مجازی بر ارزش‌های خانواده (مطالعه موردی: معلمان مقطع متوسطه سازمان آموزش و پرورش استان ایلام)»، فرهنگ ایلام، دوره ۱۵، شماره ۴۴ و ۴۵، صص ۱۶۷-۱۵۵.
- خوش‌صفا، حسن و مجید کفاشی (۱۳۹۶)، «بررسی رابطه شبکه‌های اجتماعی مجازی و ارزش‌های خانواده»، راهبرد اجتماعی فرهنگی، سال ششم، شماره ۲۳، صص ۲۰۰-۱۷۳.
- دارابی، مسعود و حسن کلاشلو (۱۳۹۵)، «بررسی تأثیر شبکه اجتماعی تلگرام و مکانیسم تأثیرگذاری آن بر ارزش‌های خانواده (مورد مطالعه: جوانان شهر تهران)»، مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، دوره ۱۵، شماره ۳۳، صص ۱-۴۲.
- دژبانی، علی (۱۳۹۴)، «آسیب‌های نوپدید، شبکه‌های اجتماعی مجازی و خانواده ایرانی»، دومین کنگره بین‌المللی تفکر و پژوهش دینی، اردبیل، <https://civilica.com/doc/448545>
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۸۹)، «جهانی شدن و هویت ملی»، مطالعات ملی، سال ۱۲، شماره ۴، صص ۱۰۰-۶۹.
- رحیمی، محمد، عالیه شکرپیگی، باقر ساروخانی و زهرا حضرتی (۱۳۹۶)، «بررسی جامعه‌شناختی رابطه شبکه‌های اجتماعی مجازی و تغییرات جاری در خانواده‌ها»، پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده، دوره ۵، شماره ۸، صص ۱۷۰-۱۴۵.
- رسول‌زاده اقدم، صمد، سیداحمد میرمحمدتبار و سیمین افشار (۱۳۹۴)، «تحلیل جامعه‌شناختی پیامدهای رسانه‌های اجتماعی بر ارزش‌های جوانان ایرانی»، راهبرد اجتماعی فرهنگی، سال پنجم، شماره ۱۷، صص ۹۴-۶۵.
- روحانی، علی، سمیه هاشمی و مسعود انبارلو (۱۳۹۷)، «بررسی رابطه رسانه‌های دیداری خارجی و ارزش‌های نوجوانان و جوانان شهر شیراز»،

- مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، سال دهم، شماره ۴۰، صص ۲۶۴-۲۴۱.
- رهبر، عباسعلی، محمدباقر خرمشاد و علی آدمی (۱۳۹۹)، «تبیین تفاوت نسلی در جامعه امروز ایران بر پایه ارزش‌های هویتی»، مطالعات ملی، سال ۲۱، شماره ۱، صص ۶۵-۴۷.
 - زاهدی، محمدجواد و عمر خضرنژاد (۱۳۹۲)، «نوسازی و فرایند تحول ارزش‌ها در حوزه خانواده (بررسی نمونه‌ای دگرگونی ارزش‌های خانوادگی در شهر بوکان)»، جامعه‌شناسی ایران، سال ۱۴، شماره ۱، صص ۹۷-۶۸.
 - شایان‌مهر، علیرضا (۱۳۷۹)، دایره‌المعارف تطبیقی علوم اجتماعی، تهران: کیهان.
 - شهابی، محمود و قدسی بیات (۱۳۹۱)، «اهداف و انگیزه‌های عضویت کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه‌ای درباره جوانان شهر تهران)»، مطالعات فرهنگ ارتباطات، ۱۳(۵۲)، صص ۸۶-۶۱.
 - عطایی کچویی، پری، ابراهیم انصاری و مسعود کیان‌پور (۱۳۹۶)، «تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر استفاده از فضای مجازی بر نظام ارزشی افراد در خانواده‌ها (مقایسه مناطق شهری و روستایی اصفهان)»، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال هفتم، شماره ۲۲، صص ۱۷۸-۱۵۷.
 - علیپور ملباشی، یاور (۱۳۹۶)، «بررسی میزان تأثیر استفاده از فضای مجازی بر ارزش‌های خانواده (مطالعه موردی: معلمان مقطع متوسطه سازمان آموزش و پرورش شهرستان اردبیل)»، اولین همایش ملی علوم اجتماعی، علوم تربیتی، روانشناسی و امنیت اجتماعی، تهران، <https://civilica.com/doc/672297>
 - قنبری برزیان، علی، علی سیف‌زاده و اصغر محمدی (۱۳۹۶)، «خانواده دیجیتال، هویت دینی و ارزش‌های خانوادگی: پیمایشی در شهر اصفهان»، مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، شماره ۳۵، صص ۵۰-۲۹.
 - کبیری، افشار، موسی سعادت و الناز قاسمی (۱۳۹۸)، «بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در تبیین آگاهی سیاسی دانشجویان»، مطالعات رسانه‌های نوین، دوره ۵، شماره ۱۹، صص ۲۸۹-۲۶۱.
 - کوثری، مسعود (۱۳۸۶)، جهان فرهنگی کاربران ایرانی (گزارش پژوهشی)، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ادبیات.
 - مهدی‌زاده، سیدمحمد (۱۳۸۸)، نظریه‌های ارتباطات جمعی (جزوه درسی)، تهران: دانشکده علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبایی.

- هدایت، امجد و محمد خالدیان (۱۳۹۷)، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر ارزش‌های فرهنگی جوانان شهر سنندج»، پلیس زن، دوره ۲، شماره ۲۹، صص ۴۰-۲۱.

ب) انگلیسی

- Amber, H. (2005). Preserving Cultural Identity in the 10st Century: Challenges to the Emirati Youth, Department of Psychology, UAE University.
- Bullen, P. & Harry, Niki, (2000) “The Internet: Its Effects on Safety and Behavior (Implications for Adolescents)”, in http://www.NetsafeNetsafe.Org.nz/Doc_Library/pat-bullen.Pdf.
- Dinesh, Bhugra et al. (1999). “Cultural Identity and Its Measurement: A questionnaire for Asians”, International Review of Psychiatry.
- Evaristus Chuma Nnamene (2021). Impact of social media on family values, Spaienia foundation journal of education, sciences and gender studies, Vol.3 No.1 March, 2021; pg. 383 – 394.
- Gatti, F. Napoli, Imacolatadi (2020). Family and media use.. International journal Environ Res Public Health, <https://www.researchgate.net/publication> (doi: 10.3390/ijerph16245006).
- Hertlein K. M. Digital dwelling: Technology in couple and family relationships. Family Relations, 2012; 61: 374–387.
- Khalid, Aemen, (2017) Impact of Internet on Social Connections in Family System: A Survey Study of Residents in Lahore, Arts and Social Sciences Journal, 2017, 8:3.
- Lanigan J.D. A (2009) sociotechnological model for family research and intervention: How information and communication technologies affect family life. Marriage Fam. Rev. 2009; 45: 587–609.
- Miller, H. (1995). The Presentation of Self in the Electronic Life, Nottingham: Trent University.
- Nnamene, Evaristus, Chuma, (2021) Impact of social media on family values, Sapienia Foundation Journal of Education, Sciences and

- Gender Studies (SFJESGS), Vol 3, No 1 (2021), pages, 383-394..
- Procentese, Fortuna, Flora, Gatti, and Immacolata, Di Napoli (2019) Families and Social Media Use: The Role of Parents' Perceptions about Social Media Impact on Family Systems in the Relationship between Family Collective Efficacy and Open Communication, International Journal Environ Res Public Health, 2019 Dec; 16(24): 5006..
 - Rajeev, M. And Jobilal, M. (2015). Effects of Social Media on Social Relationships: A Descriptive Study on the Impact of Mobile Phones among Youth Population, International Research Journal of Social Sciences, 16-11:11: (2(2)4.
 - Siddiqu, sh. & Singh, T. (2016). Social Media its Impact with Positive and Negative Aspects, International Journal of Computer Applications Technology and Research, Volume 5, Issue 2, pages 71 - 75.
 - Turkle, S. (1995). Life on Screen: Identity in The Age of The Internet New York: Simon and Schuster